ARNIS VĪKSNA

MEDICĪNAS VĒSTURES MUZEJA PIRMAIS NOLIKUMS 1944. GADĀ (dokumenta publikācija)

Skaidrojot Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja sākumgaitu, pirmā plašas publikas apskatei pieejamā ekspozīcija literatūrā tiek datēta ar 1945. gadu. Pirmais par to rakstījis J. Stradiņš [1], un šis gads tiek atkārtots visās nākamās publikācijās. Viņš norāda, ka muzeja ekspozīcija noformēta 1945. gada pirmajos mēnešos, kad ar to iepazīnušies pirmie apmeklētāji, bet gada nogalē parādījušās pirmās atsauksmes presē [2]. Tas bija grūtais pēckara laiks, kad profesors P. Stradiņš bija pārlietu aizņemts ar dažādiem administratīviem pienākumiem, tālab jādomā, ka muzeja ekspozīcijas izveides darbs noteikti ir iesākts un jau līdz zināmai gatavības pakāpei paveikts agrāk, vācu laikā, kad P. Stradiņa noslodze nebija tik intensīva.

Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir saglabāties dokuments, kas datēts ar 1944. gada 21. aprīli un kas liecina par muzeja juridiskā statusa jau agrākiem meklējumiem – Universitātes Saimniecības padomes apstiprinātie noteikumi par muzeja darbību jeb tā pirmais nolikums, kas 5. jūnijā noraksta veidā nosūtīts visu fakultāšu dekāniem [3]. Tā teksts šeit tiek reproducēts un sniedz vismaz daļēju priekšstatu par sākotnējām iecerēm un darbības veidu.

Muzeja pirmās ekspozīcijas lokalizācija parasti tiek saistīta ar Pirmā pasaules kara laikā celtu baraku sāpus no slimnīcas galvenā korpusa uz Ventspils ielas pusi (līdz mūsu dienām nav saglabājusies). Tajā bijušas 23 telpas, kurās 1945. gadā iekārtota ekspozīcija. Medicīnas vēstures dekādes laikā 1946. gada februārī Maskavā, runājot par muzeju, P. Stradiņš par minēto baraku ir izteicies, ka *“sākotnēji eksponāti bija savākti citā telpā, bet pagājšasar mēs aprikojām šo ēku un visu pārvācām tajā”* [4]. Viņš min arī četras nodaļas (pasaules, Latvijas, kara ķirurģijas vēstures un medicīnas celtniecības), kas atbilst 1944. gada noteikumiem, kuras papildinātas ar piekto – krievu medicīnas vēstures nodaļu. Tātad 1944. gada noteikumi radušies, muzejam lokalizējoties citviet slimnīcā.

Diemžēl arhīvā nav saglabājusies (nav uzieti, nav apzināti) Medicīnas fakultātes tā laika sēžu protokoli, bet starp citiem dokumentiem (Universitātes padomes un dekānu padomes sēžu protokoli, rektora pavēles u.tml.) norādes par muzeja reālu eksistenci un darbību atrast pagaidām nav izdevies. Arī meklējumi

periodikā par iespējamu muzeja darbības sākumu jau 1944. gadā pagaidām ir izrādījušies nesekmīgi, jo gaidāmās frontes maiņas priekšvakarā diez vai šādai jaunveides informācijai tiktu pievērsta uzmanība. Savukārt, aplūkojot situāciju 1944. gadā, uzmanību piesaista gatavošanās Medicīnas fakultātes 25 gadu jubilejai rudenī, kas gan nenotika un nevarēja notikt sakarā ar tiešo karadarbību. Fakultātes sēdē 1944. gada 26. februārī P. Stradiņš tika referējis par Latvijas medicīnas vēstures izpētes uzdevumiem, atzīmējot, ka sakarā ar jubileju fakultāte ir nolēmusi apkopot savu vēsturi, bet Medicīnas vēstures muzeja arhīvā savācami visi par to nepieciešamie materiāli [5]. Tātad fakultātes jubileja varēja kalpot arī par stimulu muzeja oficiālai noformēšanai.

Vēl tālāk atskatoties, kļūst redzams, ka jau 1940. gada 20. maijā P. Stradiņš lūdzis no Kultūras fonda 2 tūkst. latu Medicīnas vēstures muzeja ierīkošanai un saņēmis fakultātes atbalstu [6], taču paliek neizzināts, vai sakarā ar valsts varas maiņu viņš šo naudu ir saņēmis. Savukārt Medicīnas vēstures muzeja otra nozīmīgākā daļa, kas tā sastāvā tika iekļauta 1950. gada 8. martā, – profesora Jāņa Maizītes izveidotais Farmācijas vēstures muzejs – ar Ķīmijas fakultātes lēmumu oficiāli tika atvērts jau 1939. gada 10. novembrī un fakultātes palīg-institūtu sastāvā ietverts 1940. gada 8. maijā [7].

Medicīnas vēstures muzejs tika izveidots kā Medicīnas fakultātei pakļauta iestāde un, kā profesora rūpju bērns un lolojums, atradās tās paspārnē, tālab muzeja saglabāšanai varas pārejas posmā visai svarīgi izrādījās tas, ka šajā laikā fakultātes vadība bija uzticēta tieši P. Stradiņam: par Medicīnas fakultātes dekānu vietnieku ar rektora rīkojumu viņš tika iecelts 1944. gada 27. septembrī [8], par dekānu – ar rektora pavēli 1944. gada 5. novembrī [9], un šo pienākumu pildīja līdz 1946. gada 1. septembrim [10]. Lai kļūtu par patstāvīgu valsts iestādi 1957. gada 3. septembrī, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejam vēl nācās iziet garāku līkloču ceļu, bet tā juridiskais sākums tomēr ir datējams ar 1944. gada 21. aprīli.

Vēres

1. *Страдынь Я. П.* Становление Музея истории медицины профессора П. И. Страдыня // Из истории медицины. – Р., 1960. – Т. 3. – С. 139–153.
2. *Osis R.* Cilvēce cīņā pret slimībām: Vērojumi prof. P. Stradiņa medicīnas vēstures muzejā // Cīņa, 1945, 4. dec.
3. LVVA, 7427. f., 7. apr., 68. l., 38., 39. lp.
4. *Страдынь П. И.* Избранные труды. – Р., 1965. – Т. 3. – С. 546.
5. Turpat, 343. lpp.
6. LVVA, 7427. f., 6. apr., 409. l., 61. lp.
7. Turpat, 205. l., 1., 2. lp.
8. Turpat, 7. apr., 3. l., 45. lp.
9. LU arhīvs, 10. apr., 26. l., 1. lp.
10. Turpat, LVU rektora pavēle 115/415 1946. g. 13. aug.

Noteikumi par Universitātes Medicīnas vēstures muzeju

1. Medicīnas vēstures muzejs ir Universitātes Medicīnas fakultātes iestāde un tā uzdevums ir krāt materiālus par agrākās un tagadējās medicīnas attīstības gaitu, it sevišķi Latvijā, kā arī ar saviem eksponātiem kalpot Medicīnas fakultātes studentu apmācībai.
2. Muzeju vada muzeja pārzinis, kas padots Medicīnas fakultātei. Muzeja pārzini ik gadu ievēl Medicīnas fakultātes padome un apstiprina Universitātes padome.
3. Sava uzdevuma veikšanai muzejs vāc, glabā un izstāda dažādus eksponātus un mācības līdzekļus un ar Medicīnas fakultātes piekrišanu var sarīkot izstādes, ekskursijas un priekšlasījumus.
4. Muzejam ir tiesība:
 - a) pieņemt izstādīšanai eksponātus un mācības līdzekļus no iestādēm, biedrībām un privātām personām;
 - b) ar Medicīnas fakultātes piekrišanu:
 - 1) izdarīt eksponātu un mācības līdzekļu apmaiņu ar iekšzemju un ārzemju muzejiem un kolekcionāriem,
 - 2) deponēt muzeja eksponātus iekšzemes un ārzemju muzejos un izstādēs.
5. Medicīnas vēstures muzejs iedalās šādās galvenās nodaļās:
 - a) vispārējās medicīnas vēstures nodaļa,
 - b) Latvijas medicīnas vēstures nodaļa,
 - c) kara ķirurģijas vēstures nodaļa,
 - d) dziedniecības iestāžu izbūves un iekārtas nodaļa,
 - e) arhīvs.
6. Muzeja materiāli sastāv no eksponātiem, gleznām, zīmējumiem, mulāžām, aparātiem, preparātiem, grāmatām, tabulām, kartēm, diagrammām u.c.
7. Medicīnas vēstures muzejs var izsniegt citām fakultātēm lietošanā bez atlīdzības uz laiku no 1 līdz 3 mēnešiem dažādus eksponātus, aparātus un grāmatas, kas nav pārāk komplicēti un kas pārvadādot un demonstrējot nebojājas.
8. Muzeja arhīvā tiek uzkrāti:
 - a) visi materiāli par Universitātes Medicīnas fakultātes vēsturi,
 - b) visi Medicīnas fakultātes mācības spēku darbi, kā arī visi darbi, kas veikti Medicīnas fakultātes institūtos un klīnikās,
 - c) visu Latvijā iznākušo medicīnisko rakstu novilkumi,
 - d) visa ārzemju literatūra, kas attiecas uz medicīnas vēsturi Latvijā,
 - e) medicīniskas grāmatas, kam ir vēsturiska nozīme.
9. Muzeja uzturēšanas izdevumi sedzami no Universitātes kopējā budžetā paredzētiem līdzekļiem.
10. Mācības gada beigās muzeja pārzinis iesniedz Medicīnas fakultātes dekānam darbības gada pārskatu.

11. Muzeja pārzinis izstrādā un iesniedz caur Medicīnas fakultāti Universitātes padomei apstiprināšanai noteikumus par muzeja apmeklēšanu, par eksponātu izsniegšanu un par muzeja darbvedību (inventāru, dāvinājumu, kases grāmatu).
12. Muzejam ir savs zīmogs, kura lietošanas kārtību nosaka fakultāte.
13. Pie muzeja pastāv vērtību pirkšanas komisija, sastāvoša no muzeja pārziņa kā priekšsēdētāja un 2 locekļiem, kurus ievēl fakultāte. Komisijas izlemšanai nododami jautājumi par priekšmetu iegādi, kuru vērtība pārsniedz RM 100,—. Komisijas atzinumu pirkšanas lietās apstiprina Saimniecības padome.
14. Par sabojātiem vai nozaudētiem muzeja priekšmetiem no vainīgajām iestādēm vai personām iekasējamas attiecīgas summas, kas iemaksājamas Universitātes kasē. Priekšmetu bojājumu vērtību nosaka 13. punktā minētā vērtību pirkšanas komisija, bet sabojāto vai nozaudēto priekšmetu izslēgšanu no inventāra grāmatām un šo priekšmetu vērtību apstiprina Saimniecības padome.
15. Muzejam ir tiesība muzeja uzplaukšanas veicināšanai krāt speciālus līdzekļus, kuros ieskaitāmi ziedojumi, pabalsti un novēlējumi, kā arī ienākumi no sarīkotām izstādēm, priekšlasījumiem un ekskursijām, izdotiem rakstiem, ienākumi no pārdotiem muzeja eksponātu fotoattēliem, karšu un diagrammu kopijām un no pārdotiem dažādiem izstrādājumiem, atskaitot izdevumus, kas šīm vajadzībām segti no budžeta atvēlētām summām. Par speciālo līdzekļu apgrozījumiem muzeja pārzinis ik gadu sastāda speciālo līdzekļu budžeta projektu un iesniedz to Saimniecības padomei.
16. Muzeja speciālie līdzekļi, apstiprinātā spec. līdzekļu budžeta robežās, izlietojami šādām vajadzībām ar vērtību komisijas katreizēju piekrišanu: priekšlasījumiem, ekskursiju un mācības līdzekļu izstāžu sarīkošanai, eksponātu jauniegādei, muzeja telpu iekārtošanai sakarā ar dažādiem nepieciešamiem jaunievedumiem, rakstu un attēlu izdošanai, komandējumiem, papildu darbinieku atalgojumiem un dažādu mēģinājumu izvešanai, kas saistīti ar muzeja darbību.
17. Muzeja speciālo līdzekļu summas glabājas Finanšu kasē Universitātes kopējā speciālo līdzekļu reķinā, un Saimniecības padome par šiem speciālo līdzekļu apgrozījumiem ved savās grāmatās atsevišķu kontu.

LVVA, 7427. f., 7. apr., 68. l., 39. lp.

The First Statute of the Museum of History of Medicine in 1944: Publication of the Document (Summary)

Publication of the first statutes about the University's Museum of History of Medicine confirmed by the University's economical council on April 21, 1944. Introduction and comments by A. Viksna.

Arnī Viksna, *Dr. med. h.c.*, profesors
 LU Medicīnas fakultāte
 Raiņa bulv. 19, Rīga, LV 1586 Latvija